

ТЕМА 3

ОСНОВИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Кузьменко Олександр Васильович,
доцент кафедри права
Національного технічного
університету «Харківський
політехнічний інститут»,
кандидат педагогічних наук, дійсний
член Асоціації правників України

Тел. 050 589 78 62

E-mail a02021957@gmail.com

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

1. Цивільне право – галузь системи права України.
2. Суб'єкти цивільних правовідносин.
3. Об'єкти цивільних правовідносин.
4. Правочин.
5. Цивільно-правовий договір.

Рекомендований підручник з теми лекції: Цивільне право України: Підручник: У 2 т. / За заг. ред. В. І. Борисової. – К.: ЮрінкомІнтер, 2011.

1. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО – ГАЛУЗЬ СИСТЕМИ ПРАВА УКРАЇНИ

- **Предметом** цивільного права є особисті немайнові та майнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самотійності їх учасників.
- **Методом** цивільного права є переважно диспозитивний, в основі якого лежить принцип свободи договору. Додатковим методом є імперативний, який відбиває волю держави.
- **Система** цивільного права включає в себе: підгалузі права, інститути права, субінститути права та норми права; класичні норми права, у свою чергу, поділяються на: гіпотезу, диспозицію та санкцію.

**ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС
УКРАЇНИ – ОСНОВНИЙ
НОРМАТИВНО-
ПРАВОВИЙ АКТ
ЦИВІЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА**

Він поділяється на шість великих частин:

Книга 1. Загальні положення.

Книга 2. Особисті немайнові права фізичної особи.

Книга 3. Право власності та інші речові права.

Книга 4. Право інтелектуальної власності.

Книга 5. Зобов'язальне право.

Книга 6. Спадкове право.

слайд 4

2. СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Суб'єктами цивільних правовідносин є їхні учасники, а саме:

фізичні особи,
юридичні особи, держава
Україна, Автономна
Республіка Крим,
територіальні громади,
іноземні держави та інші
суб'єкти цивільного
права

ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ

Правосуб'єктність – передумова участі суб'єкта в цивільних правовідносинах.

До складу правосуб'єктності входять цивільна правоздатність і цивільна дієздатність.

Цивільна дієздатність, у свою чергу, поділяється на правочиноздатність (угодоздатність) і деліктоздатність

СКЛАДОВІ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ

- Цивільна правоздатність – потенційна здатність особи мати цивільні права та обов'язки.
- Цивільна дієздатність – здатність особи своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання.
- Правочиноздатність (угодоздатність) – здатність особи вчиняти не заборонені законом правочини.
- Деліктоздатність – здатність особи нести юридичну відповідальність за вчинене нею правопорушення (у цивільному праві – за невиконання або неналежне виконання зобов'язання чи заподіяння шкоди)

ФІЗИЧНІ ОСОБИ

- Фізична особа – людина як учасник цивільних правовідносин, наділена цивільною правоздатністю і дієздатністю.
- Фізичні особи поділяються на громадян України, іноземців та осіб без громадянства.
- У фізичної особи цивільна правоздатність виникає в момент народження, а цивільна дієздатність формується поступово, з урахуванням дорослішання дитини.
- Цивільна правоздатність і цивільна дієздатність фізичної особи припиняються в момент її смерті

ПРАВОЗДАТНІСТЬ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Ознаки цивільної правоздатності:

- Усі фізичні особи мають однакову (рівну) правоздатність
- Правоздатність є невідчужуваною
- Правоздатність не можна обмежити.

Зміст цивільної правоздатності характеризується формулою: у приватних відносинах можна робити все, що не заборонено законодавством

ВИДИ ЦИВІЛЬНОЇ ДІЄЗДАТНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

- Часткова цивільна дієздатність (її мають малолітні діти віком до 14 років).
- Неповна цивільна дієздатність (мають неповнолітні особи віком від 14 до 18 років).
- Повна цивільна дієздатність (мають особи, які досягли 18 років, а також неповнолітні, яким вона надана достроково).
- Обмежена цивільна дієздатність (мають особи, яких суд обмежив у дієздатності).
- Особи, визнані судом недієздатними.

ЮРИДИЧНІ ОСОБИ

- **Юридична особа** – організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, наділена цивільною правоздатністю і дієздатністю, можливістю бути позивачем і відповідачем в суді.
- **Ознаки** юридичної особи: організаційна єдність; майнова відокремленість; участь у цивільному обороті від власного імені; самостійна майнова відповідальність.
- Якщо фізична особа є **первинним і природним** учасником цивільних правовідносин, то юридична особа – **вторинний, штучний** їх суб'єкт.
- Цивільна правоздатність і цивільна дієздатність юридичної особи виникають одночасно, тому правники використовують щодо юридичної особи термін "**цивільна праводієздатність**".
- Цивільна праводієздатність юридичної особи виникає в момент її **державної реєстрації** і припиняється теж у момент внесення у **державний реєстр** запису про її припинення.
- Цивільна праводієздатність юридичної особи має два різновиди: **загальна та спеціальна**.

ВИДИ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

- комерційні та некомерційні;
- публічного права та приватного права;
- прості та складні;
- союз осіб, союз капітала, союз осіб і капітала;
- материнські та дочірні;
- резиденти та нерезиденти

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ (за Цивільним кодексом України)

- Товариства
(підприємницькі та непідприємницькі);
  - підприємницькі товариства
(господарські товариства та виробничі кооперативи);
  - непідприємницькі товариства
(споживчі кооперативи та об'єднання громадян);
  - господарські товариства
(повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, акціонерне товариство);
- Установи;
- Інші форми, визначені законом.

СТВОРЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

- Розпорядчий порядок;
- Дозвільний порядок;
- Нормативно-явочний порядок.

Для створення юридичної особи необхідні установчі документи (статут, засновницький договір, установчий акт тощо)

ПРИПИНЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

Юридична особа припиняється:

- з правонаступництвом

(відносно припинення, тобто реорганізація: злиття; приєднання; поділ; перетворення)

- без правонаступництва

(абсолютне припинення, тобто ліквідація: самоліквідація; примусова ліквідація; ліквідація через процедуру банкрутства)

3. ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Об'єкти цивільних правовідносин – це матеріальні і нематеріальні блага, з приводу яких суб'єкти вступають у ці відносини.

Види матеріальних благ: речі, майно, гроші, валютні цінності, цінні папери, майнові права, результати робіт, послуги.

Види немайнових благ: особисті немайнові блага фізичної особи, інформація, результати інтелектуальної творчої діяльності.

ОБОРОТОЗДАТНІСТЬ ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

З точки зору оборотоздатності усі об'єкти цивільних прав поділяються на три види:

- Вільні в обороті (напр., продукти харчування та одяг);
- Обмежені в обороті (напр., наркотичні засоби, травматична зброя);
- Вилучені з обороту (напр., бойова зброя армійського зразку).

КЛАСИФІКАЦІЇ РЕЧЕЙ ЯК НАЙПОШИРЕНІШОГО ОБ'ЄКТА ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

- Рухомі та нерухомі речі;
- Подільні та неподільні речі;
- Споживні та неспоживні речі;
- Індивідуально-визначені та родові речі;
- Головна річ та приналежність;
- Складні та складені речі;
- Доходи, продукція, плоди.

4. ПРАВОЧИН

- Правочин - дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків.
- Значення правочину полягає в тому, що він є найпоширенішею підставою виникнення, зміни та припинення цивільних прав та обов'язків (правовідносин).
- Ознаки правочину:
  - є правомірною цілеспрямованою дією;
  - є свідомим та вольовим актом;
  - добровільно вчиняється рівноправними суб'єктами.

КЛАСИФІКАЦІЇ ПРАВОЧИНІВ

- односторонні, двосторонні та багатосторонні;
- оплатні та безоплатні;
- консенсуальні та реальні;
- еквівалентні та алеаторні.

УМОВИ ДІЙСНОСТІ ПРАВОЧИНІВ

- Не повинно бути дефекту змісту правочину;
- Не повинно бути дефекту суб'єктного складу правочину;
- Не повинно бути дефекту волі при вчиненні правочину;
- Не повинно бути дефекту форми правочину;
- Правочин повинен бути спрямований на реальне настання передбачених ним правових наслідків;
- Правочин, що вчиняється батьками, не може суперечити правам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей.

ДІЙСНИЙ ТА НЕДІЙСНИЙ ПРАВОЧИННИ

- Дійсний правочин породжує передбачені ним правові наслідки.
- Недійсний правочин не породжує передбачених ним правових наслідків, проте породжує наслідки, пов'язані з його недійсністю (напр., двостороння реституція).

КЛАСИФІКАЦІЇ НЕДІЙСНИХ ПРАВОЧИНІВ

- нікчемні та оспорювані;
- повністю недійсні та частково недійсні;
- з дефектом змісту, з дефектом суб'єктного складу, з дефектом волі, з дефектом форми.

ВИДИ ПРАВОЧИНІВ З ДЕФЕКТОМ ЗМІСТУ

- фіктивні правочини;
- удавані правочини;
- правочини, що порушують публічний порядок.

ВИДИ ПРАВОЧИНІВ З ДЕФЕКТОМ ВОЛІ

- правочини, вчинені під впливом помилки;
- правочини, вчинені під впливом обману;
- правочини, вчинені під впливом насильства;
- правочини, вчинені під впливом тяжкої обставини;
- правочини, вчинені у результаті зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною.

ВИДИ ПРАВОЧИНІВ З ДЕФЕКТОМ ФОРМИ

- правочини, вчинені з недотриманням вимоги закону про письмову форму з обов'язковим нотаріальним посвідченням;
- правочини, вчинені з недотриманням вимоги закону про просту письмову форму (з необов'язковим нотаріальним посвідченням).

ВИДИ ПРАВОЧИНІВ З ДЕФЕКТОМ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ

- Правочини, вчинені фізичними особами, які не мають достатнього обсягу цивільної дієздатності:
  - правочини, вчинені недієздатною фізичною особою;
  - правочини, вчинені неповнолітньою особою за межами її цивільної дієздатності;
  - правочини, вчинені малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності;
  - правочини, вчинені фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена, за межами її цивільної дієздатності;
- Правочини, вчинені юридичною особою без відповідного дозволу (ліцензії).

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ НЕДІЙСНОСТІ ПРАВОЧИНУ

- Двостороння реституція;
- Відшкодування збитків
(прямих збитків та упущеної вигоди);
- Компенсація моральної шкоди.

МОРАЛЬНА ШКОДА

Моральна шкода полягає:

- у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;
- у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;
- у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з із знищенням чи пошкодженням її майна;
- у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

5. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ДОГОВІР

- Цивільно-правовий договір – це домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків.
- Ознакою цивільно-правового договору є те, що збігається воля і волевиявлення двох або більше сторін.
- Поняття "Цивільно-правовий договір" є видовим стосовно поняття "правочин", бо останній може бути також одностороннім (заповіт, довіреність тощо).
- Договір є найпоширенішою підставою виникнення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків (цивільних правовідносин), головним правовим засобом регулювання зв'язків між суб'єктами у приватних відносинах.

ВИДИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ

- Оплатні та безоплатні;
- Консенсуальні та реальні;
- Односторонні та двосторонні;
- На користь контрагентів та третіх осіб;
- Попередні та основні;
- Обов'язкові та вільні;
- Взаємоузгодені та договори приєднання.

ЗМІСТ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ

Зміст договору складають його умови (пункти), узгоджені сторонами на власний розсуд з урахуванням вимог закону. Ці умови поділяються на три види:

- істотні умови;
- звичайні умови;
- випадкові умови.

СТАДІЇ УКЛАДЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ

- Першою стадією укладання договору є **оферта**, тобто пропозиція укласти договір на конкретних умовах.
- Сторона, яка зробила оферту, називається **оферент**.
- Другою стадією укладання договору є **акцепт**, тобто згода контрагента укласти договір на запропонованих оферентом умовах.
- Сторона, яка здійснила акцепт, називається **акцептант**.

МОМЕНТ УКЛАДЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ

- Якщо договір консенсуальний, то він вважається укладеним з моменту отримання оферентом акцепту;
- Якщо договір реальний, то він вважається укладеним з момента вчинення його сторонами (стороною) певних дій;
- Якщо законом вимагається нотаріальне посвідчення договору, то він вважається укладеним з моменту такого посвідчення;
- Якщо законом вимагається і нотаріальне посвідчення договору, і його державна реєстрація, то він вважається укладеним з моменту державної реєстрації.

ЗМІНА ТА РОЗІРВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ

- За загальним правилом підставою для розірвання та зміни договору є згода сторін;
- Розірвання та зміна договору також можливі за рішенням суду на вимогу однієї із сторін, зокрема, у разі істотного порушення договору другою стороною;
- Розірвання та зміна договору також можливі у разі відповідно повної або часткової односторонньої відмови від договору (якщо таке прямо передбачено договором або законом).